

Laatmiddeleeuwse bewoningsresten in Groningen. Een archeologische opgraving aan de Butjesstraat te Groningen (Gr.)

**J.Y. Huis in 't Veld
Met bijdragen van K.L.B. Bosma & H. Halıcı**

ARC-Publicaties 111

**Groningen
2004
ISSN 1574-6879**

Colofon

ARC-Publicaties 111
ISSN 1574-6879

Laatmiddeleeuwse bewoningsresten in
Groningen. Een archeologische opgraving
aan de Butjesstraat te Groningen (Gr.)

Tekst

J.Y. Huis in 't Veld

Tekeningen

B. Huizenga

Foto's

J.Y. Huis in 't Veld

Digitale beeldverwerking

B. Schomaker

Tekstredactie

A. Ufkes

Eindredactie

J. Schoneveld

Omslag

Overzicht van het opgravingsterrein.

Foto: J.Y. Huis in 't Veld

Groningen, 2004

De volledige lijst met ARC-Publicaties is te vinden op www.arcbv.nl

Inhoud

1 Inleiding	3
<i>J.Y. Huis in 't Veld</i>	
1.1 Aanleiding van het onderzoek	3
1.2 Ligging van het onderzoeksgebied	3
1.3 Objectgegevens	6
1.4 Doel van het onderzoek	6
1.5 Onderzoeksgeschiedenis	6
1.6 Werkwijze	6
2 Resultaten	9
<i>J.Y. Huis in 't Veld</i>	
2.1 Sporen en structuren	9
2.2 Vondstmateriaal	13
3 Aardewerk en bouwmetaal	15
<i>K.L.B. Bosma</i>	
3.1 Inleiding	15
3.2 Werkwijze	15
3.3 Aardewerk	15
3.4 Bouwmetaal	19
3.5 Conclusie	19
4 Faunaresten	21
<i>H. Halıcı</i>	
4.1 Inleiding	21
4.2 Resultaten	21
4.3 Conclusie	22
5 Conclusies	23
<i>J.Y. Huis in 't Veld</i>	
Literatuur	25
Bijlagen	26

1 Inleiding

J.Y. Huis in 't Veld

1.1 Aanleiding van het onderzoek

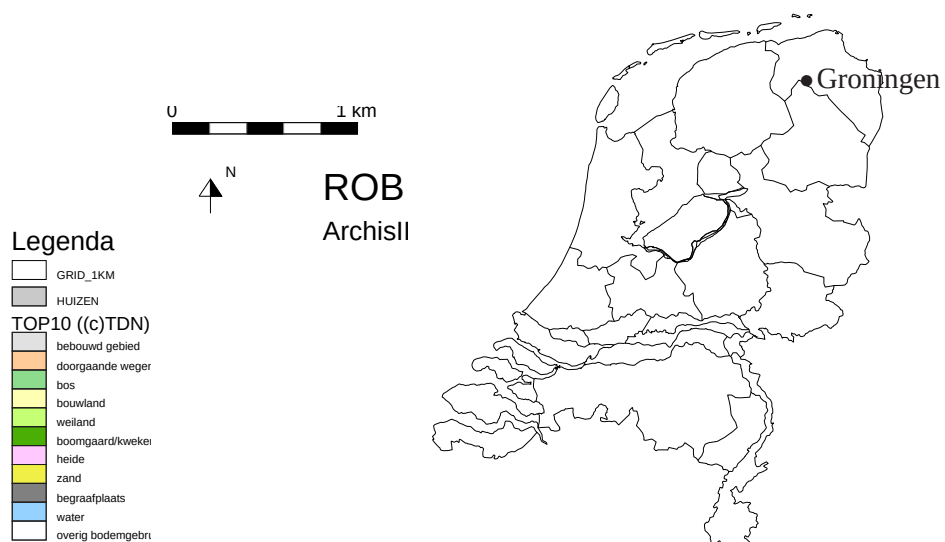
In opdracht van de gemeente Groningen, in de persoon van de gemeente–archeoloog drs. G.L.G.A. Kortekaas, heeft Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) een archeologische opgraving aan de Butjesstraat te Groningen uitgevoerd (afb. 1.1 en 1.2). De aanleiding hiervoor is de aanleg van een nieuw deel van het aangrenzende hotel ‘De Ville’. De werkput die voor de aanleg van de nieuwbouw moet worden uitgegraven reikt tot in het natuurlijke dekzand/keileem. Onderzoek in de directe omgeving van deze locatie, onder andere aan de Weeshuisstraat (zie paragraaf 1.5), heeft aangetoond dat er zich in het dekzand archeologische sporen bevinden. Gezien het feit dat er ook bij de locatie aan de Butjesstraat archeologische sporen verwacht werden, is besloten voorafgaande aan het uitgraven van de werkput, eerst op het niveau van het dekzand/keileem een archeologisch leesbaar vlak aan te leggen.

De opgraving is van 15 tot en met 17 maart 2004 uitgevoerd door drs. J.Y. Huis in 't Veld en mw. P.Y. Sikkema. Het machinale graafwerk is door de firma Jager uit Midwolde (Gr.) verzorgd. Gedurende de hele periode was de drs. G.L.G.A. Kortekaas nauw betrokken bij het veldwerk. Het aangetroffen aardewerk is door mw. drs. K.L.B. Bosma onderzocht (zie hoofdstuk 3). Het dierlijke botmateriaal is door mw. drs. H. Halıcı bestudeerd (zie hoofdstuk 4).

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied bevindt zich in het centrum van Groningen, achter het hotel ‘De Ville’, dat aan de Oude Boteringestraat ligt (zie afb. 1.1). Het centrum van Groningen ligt op een heuvel die deel uitmaakt van het noordelijke deel van de Hondsrug. Het onderzoeksgebied ligt op de noordelijke flank van deze heuvel. De ondergrond bestaat hier uit keileem met daarop een dunne laag kei- of dekzand.

Het onderzoeksgebied zelf grenst aan de Butjesstraat, een zijstraat van de Boteringestraat. Op oude kaarten is in het gebied bebouwing zichtbaar. Het gaat vermoedelijk om kleine huisjes waarvan enkele fundamenten tijdens de bouw van een nieuwe vleugel van het hotel ‘De Ville’ zijn waargenomen (mond. med. G.L.G.A. Kortekaas). Tot voor kort lag er op het onderzoeksgebied een relatief ondiepe kelder.

Afbeelding 1.1 Het centrum van Groningen. De cirkel geeft de ligging van het onderzoeksgebied weer.
Bron: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/Archis II, 16 augustus 2004.

Afbeelding 1.2 De werkput en de directe omgeving. Kaart: B. Schomaker.

1.3 Objectgegevens

Provincie	Groningen
Gemeente	Groningen
Plaats	Groningen
Toponiem	Butjesstraat
Kaartblad	7D
Coördinaten	233.60/582.20
Periode	Middeleeuwen
Type object	Nederzetting
Type bodem	Dekzand op keileem
Geomorfologie	Keileemopduiking

1.4 Doel van het onderzoek

Het onderzoek had als doel de in het kei- of dekzand aanwezige archeologische sporen te documenteren en eventuele mobiele vondsten te verzamelen.

1.5 Onderzoeksgeschiedenis

In het centrum van Groningen zijn verschillende archeologische waarnemingen gedaan die informatie over de ontstaansgeschiedenis van de stad hebben opgeleverd. Door het intensieve gebruik van de bodem in de stad, alsmede de huidige bebouwing ervan, is het beeld bepaald niet compleet. De uitloper van de Hondsrug, waarop het huidige centrum van Groningen ligt, zal vermoedelijk vanaf de Late IJzertijd continu bewoond zijn geweest. Vanaf de Vroege Middeleeuwen is de plaats van de boerenerven steeds meer vastgelegd (Kortekaas 1999). In de tweede helft van de Vroege Middeleeuwen, de 7e en 8e eeuw n. Chr. krijgt het rudimentaire stratenpatroon vermoedelijk min of meer een vaste plaats. De kern van het stratenpatroon vormt de noordzuid as Heerestraat-Boteringestraat. In de 11e eeuw wordt de Boteringestraat verhard met veldkeien, zoals uit een opgraving aan de Waagstraat is gebleken (Kortekaas 1999). De positie van deze straat is hiermee definitief vastgelegd. In de 11e en 12e eeuw n. Chr. wordt ten westen en oosten vanaf as Heerestraat-Boteringestraat het stratenpatroon verder uitgebouwd. In de directe omgeving van het onderzoeksgebied is op het terrein van het voormalige Roode Weeshuis een opgraving uitgevoerd (Kortekaas 1999). In het dekzand zijn hier sporen gevonden uit verschillende perioden, vanaf de 5e eeuw n. Chr. tot in de 11e/12e eeuw n. Chr. De sporen bestaan uit paalgaten, al dan niet een bepaalde structuur zoals een boerderij of schuur vormend, sloten, waterputten en (afval-)kuilen. Vergelijkbare sporen werden verwacht bij de opgraving aan de Butjesstraat.

1.6 Werkwijze

Voorafgaand aan de archeologische opgraving is op het onderzoeksgebied de ondiepe kelder gesloopt en zijn een aantal betonnen pijlers geplaatst (afb. 1.3). Deze

Afbeelding 1.3 Het onderzoeksgebied voor de opgraving. Foto: J.Y. Huis in 't Veld.

pijlers waren nodig voor de fundering van de nieuwbouw en reikten tot ver in het dekzand/keileem. In overleg met de gemeentelijk archeoloog zijn deze peilers voorafgaand aan de opgraving aangebracht. Opgraven vóór de plaatsing van de peilers was niet mogelijk in verband met de hoge kosten die dit met zich mee zou brengen. De aanwezigheid van de peilers in het onderzoeksgebied heeft uiteraard voor de nodige verstoring gezorgd. Doordat het beton van de peilers wat uitgelopen was, bleek de mate van verstoring groter te zijn dan vooraf verwacht. Ook het opkomende grondwater zorgde in eerste instantie voor problemen. Na aanleg van een bronbemaling kon er echter zonder problemen worden gegraven.

Het archeologische vlak is machinaal aangelegd op de top van het keizand. Er is slechts één leesbaar vlak aangelegd. De vondsten uit de bovenliggende lagen zijn voor zover mogelijk wel verzameld. De werkput was ca. 16×8 meter in omvang. De aanwezige sporen zijn ingetekend op schaal 1:40. Alle sporen zijn gecoupeerd, gefotografeerd en uitgegraven. Vanwege tijdsnood zijn de coupes niet getekend. De vondsten zijn voor zover mogelijk per spoor verzameld. De veldtekening is met behulp van MapInfo gedigitaliseerd.

2 Resultaten

J.Y. Huis in 't Veld

2.1 Sporen en structuren

Tijdens de opgraving zijn op het keizand in totaal 47 sporen aangetroffen (afb. 2.1, 2.2 en 2.3). Hiervan waren er dertien van recente oorsprong. De archeologische sporen bestonden uit paalgaten, sloten, kuilen en enkele vlekken. Een aantal paalgaten lijkt een structuur te vormen (zie paragraaf 2.1.1). De top van het keizand bevindt zich op ca. 4,55 m +NAP.

2.1.1 Structuur

Van de in totaal vijftien paalgaten lijkt er een aantal een structuur te vormen. Het gaat om de sporen 3, 4, 8, 12, 23, 42, 43, 46 en 47. Mogelijk hoort ook spoor 19 nog bij de structuur. Gezien de beperkte afmetingen van de werkput kon niet de hele structuur blootgelegd worden. De structuur heeft een zuidwest-noordoost oriëntatie. Het lijkt een vrij klein gebouw te zijn geweest met een breedte van ca. 4 m. De onderlinge afstand van de paalgaten is nogal verschillend en ligt tussen de 1 en 2 m. Aan de westkant lijken de paalgaten iets naar elkaar toe te lopen, hetgeen het gebouw enigszins bootvormig maakt. Het gaat vermoedelijk om een deel van een schuur. Aardewerk uit spoor 8 wordt gedateerd in de late 7e tot 9e eeuw n. Chr. (zie paragraaf 3.3). Een aantal paalgaten, spoor 23, 42 en 43, wordt door een sloot (spoor 2) oversneden. Uit deze sloot is 10e-eeuws aardewerk afkomstig. De structuur dateert op basis hiervan in de 9e tot 10e eeuw n. Chr.

Bootvormige gebouwen komen voor vanaf de Vroege Middeleeuwen tot en met de Late Middeleeuwen. Gezien de datering van het aardewerk en de vorm van de structuur lijkt de schuur binnen de Gasselte A traditie te passen (Huijts 1992).

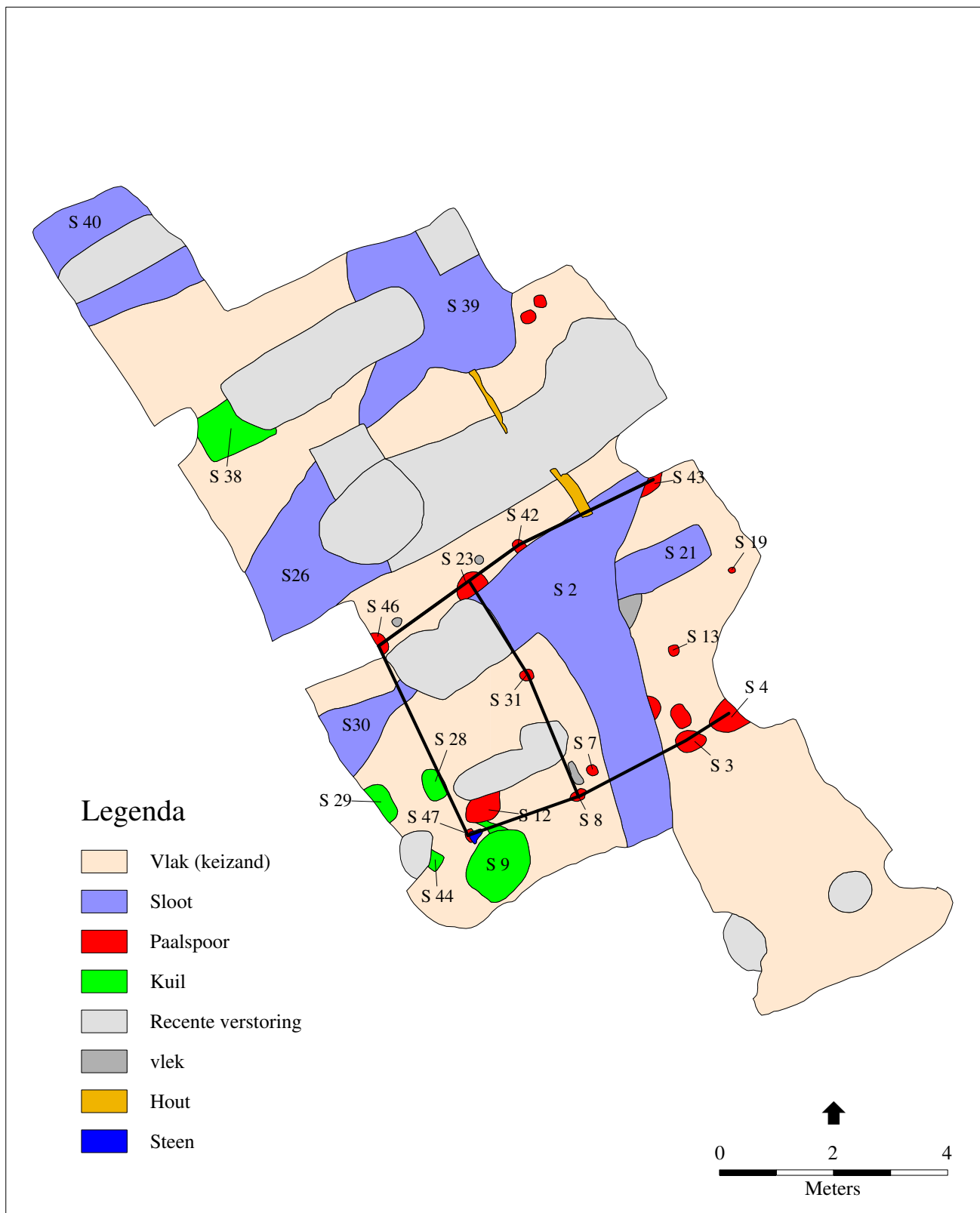
Mogelijk vormen de paalgaten 7, 13, 19 een soort hekwerk met een zuidwest-noordoost oriëntatie. Van deze structuur zijn echter slechts een zeer beperkte hoeveelheid paalgaten gedocumenteerd.

2.1.2 Sloten

De sloten, dit zijn de sporen 2, 21, 26, 30, 39 en 40, zijn min of meer noordwest-zuidoost en noordoost-zuidwest gericht. Deze oriëntatie loopt ongeveer parallel aan het huidige stratenpatroon van de Oude Boteringestraat en de Butjesstraat. Op basis van het aardewerk kunnen de sporen 2 en 30 (die in feite één sloot vormen) in

Afbeelding 2.1 De Butjesstraat met de werkput en alle aangetroffen archeologische sporen. Kaart: B. Schomaker.

Afbeelding 2.2 De werkput met alle sporen ingedeeld naar de aard van de sporen. Kaart: B. Schomaker.

Afbeelding 2.3 Vlak 1 gezien in zuidelijke richting. Foto: J.Y. Huis in 't Veld.

de 10e eeuw n. Chr. gedateerd worden. Het aardewerk uit de sporen 26 en 39 (ook deze twee sporen vormen een sloot) is in de 11e eeuw n. Chr. gedateerd. De kleur van de slootvullingen is over het algemeen donkergrijs, alleen spoor 21 heeft een meer lichtgrijze vulling. Gezien deze lichtere kleur (mond. med. G.L.G.A. Kortekaas) en het feit dat dit spoor door een andere sloot (spoor 2) wordt oversneden, lijkt deze sloot ouder dan de overige sloten te zijn.

2.1.3 Kuilen

De kuilen, de sporen 9, 11, 28, 29, 38 en 44, hadden over het algemeen een grijs-bruine vulling. Afwijkend hiervan was spoor 9 met een meer bruinigrijze vulling. De vulling van deze kuil was zeer vochtig, en vanaf het vlak nog ca. 25 cm diep. Gezien de geringe diepte is het uitgesloten dat het om een waterput gaat. In de vulling is veel botmateriaal aangetroffen (zie hoofdstuk 4). Op basis van het aardewerk kan deze kuil in de 12e of 13e eeuw n. Chr. gedateerd worden.

Ook in spoor 38 is zeer veel bot gevonden. Deze min of meer rechthoekige kuil had een vulling met zeer veel organisch materiaal. De exacte afmeting van deze kuil kon vanwege een oversnijding door één van de recente betonnen pijlers, niet goed worden bepaald. Hetzelfde probleem trad op bij de sporen 29 en 44. Aan de hand van het aangetroffen aardewerk kunnen zowel spoor 28 als spoor 29 in de Vroege Middeleeuwen gedateerd worden.

Afbeelding 2.4 Spoor 28 in profiel gezien. Foto: J.Y. Huis in 't Veld.

Spoor 28, tenslotte, had een duidelijk waarneembare dubbele vulling (afb. 2.4). In deze ovale kuil is in de bovenste grijsbruine vulling onder andere een kleine hoeveelheid huttenleem aangetroffen (zie hoofdstuk 3). De onderste vulling van de kuil was lichter van kleur. Vermoedelijk is de kuil in ieder geval één keer opnieuw deels uitgegraven.

2.2 Vondstmateriaal

Het aardewerk vormt het grootste deel van het vondstmateriaal. Dit wordt samen met het bouw materiaal besproken in hoofdstuk 3. Hiernaast is er in een aantal kuilen veel dierlijk botmateriaal aangetroffen. Dit wordt in hoofdstuk 4 behandeld. Ten slotte is er een kleine hoeveelheid stenen verzameld. Eén van de stenen, afkomstig uit een kuil (spoor 39), is vermoedelijk als klopsteen gebruikt.¹

¹Mond. med. drs. J.R. Veldhuis.

3 Aardewerk en bouw materiaal

K.L.B. Bosma

3.1 Inleiding

Tijdens het onderzoek is een kleine hoeveelheid aardewerk en bouw materiaal geborgen. In dit hoofdstuk zal de analyse van dit vondstmateriaal worden besproken. Het voornaamste doel van deze analyse is het beschrijven en het zo precies mogelijk dateren van dit materiaal, ten behoeve van het vaststellen van de aard en conservering en van de vertegenwoordigde periodes.

3.2 Werkwijze

Nadat al het vondstmateriaal is gewassen, gedroogd, gesplitst in categorieën en per vondstcategorie is geteld en gewogen, is het ter beschikking gesteld aan de auteur en nader onderzocht. Per vondstnummer is voor elke aardewerksoort het aantal fragmenten geregistreerd. Hierbij zijn fragmenten die aan elkaar passen als één geteld. Daarnaast zijn eventuele bijzonderheden met betrekking tot potvorm, baksel, magering, decoratie en oppervlaktebehandeling, gebruikssporen en herkomst beschreven. Bovendien is het materiaal, voor zover mogelijk, gedateerd. Bouw materiaal is per vondstnummer geteld en gewogen, en, waar mogelijk, gedetermineerd en gedateerd. Deze gegevens, vastgelegd in bijlage 1, vormen de basis voor de analyse waarvan de resultaten in het onderstaande zijn beschreven.

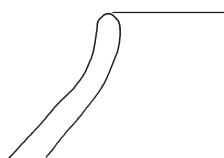
3.3 Aardewerk

In totaal zijn zestien fragmenten aardewerk aangetroffen met een totaal gewicht van 544,5 gram. Het betreft aardewerk uit de Vroege en Late Middeleeuwen. Eén fragment dateert mogelijk uit de Nieuwe Tijd. Het materiaal is goed van kwaliteit; het is niet tot nauwelijks verweerd of geërodeerd, waardoor het goed op soort determineerbaar is. De aangetroffen soorten per periode zijn weergegeven in tabel 3.1.

Zoals vermeld betreft het aardewerksoorten uit zowel de Vroege als de Late Middeleeuwen. Vroegmiddeleeuws materiaal omvat twee categorieën, die van de zogenaamde *Eitopf* ofwel de voorloper van de kogelpot, en Karolingisch kogelpotaardewerk. Van *Eitöpfe*, ook wel Hessens-Schortens aardewerk genoemd, zijn

periode	soort	aantal
Vroege Middeleeuwen	kogelpotaardewerk	7
	<i>Eitöpfe</i>	2
Vroege/Late Middeleeuwen	kogelpotaardewerk	1
Late Middeleeuwen	kogelpotaardewerk	5
Late Middeleeuwen/Nieuwe Tijd	roodbakkend aardewerk	1
totaal		16

Tabel 3.1 Aangetroffen aardewerksoorten en hun aantallen per periode.

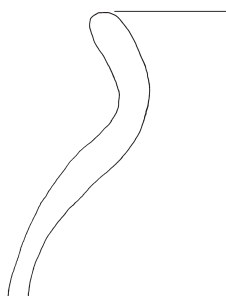

Afbeelding 3.1 Randfragment van een eivormige pot of *Eitopf* van Hessens-Schortens aardewerk, vnr. 4, schaal 2:1. Tekening: B. Huizenga.

tenminste één, maar waarschijnlijk twee fragmenten aangetroffen. Het betreft in de eerste plaats een fragment van een korte rechtopstaande rand met een vloeiend verloop naar schouder (afb. 3.1). De rand is iets buitenzijdig afgestreken en is afkomstig van een engmondige, vrij grote en vrij dunwandige pot. De scherf is reducerend, matig hard gebakken, heeft een oranje-rood, geoxideerd oppervlak en is gemagerd met granietgruis met glimmers en chamotte. Aan de binnenzijde van de scherf is een graankorrelindruk zichtbaar. Het fragment is vergelijkbaar met vroegmiddeleeuws handgevormd aardewerk dat bij de opgraving van het voormalige Wolters-Noordhoff-Complex tevoorschijn is gekomen (Kortekaas 1992, p. 236 en afb. VIII-1 op p. 237). Dit aardewerk wordt gedateerd in de 6e tot 9e eeuw n. Chr.

Vergelijkbaar aardewerk is ook bekend uit vroegmiddeleeuws Dorestad (Van Es & Verwers 1980, type H III, *Eitopf*), waar dit materiaal in de late 7e–9e eeuw wordt geplaatst (zie ook Knol 1993, pp. 56–61). Het andere fragment betreft een zeer dikwandige, reducerend gebakken wandscherf met een matig grove granietmagering met glimmers. De buitenzijde is gepolijst. Waarschijnlijk gaat het hier eveneens om een fragment van een *Eitopf* maar mogelijk hebben we te maken met een scherf van een Karolingische kogelpot.

Van Karolingisch kogelpotaardewerk zijn overigens de meeste fragmenten aangetroffen, in totaal zeven, waarvan vier randfragmenten. Van de drie aangetroffen wandfragmenten zijn twee op grond van context en het met de onder beschreven randfragmenten vergelijkbare baksel toe te schrijven aan deze categorie aardewerk. Eén fragment was oorspronkelijk gemagerd met schelpgruis. Dit is echter in de bodem opgelost, wat de scherf een poreus uiterlijk geeft. Deze wandscherf dateert op grond van de mageringswijze uit de 9e–10e eeuw n. Chr. (Knol 1993, p. 58).

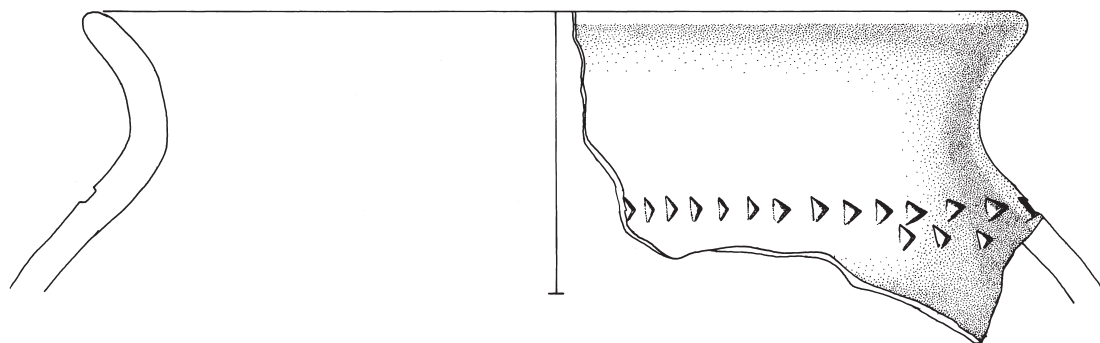

Afbeelding 3.2 Fragment van een kogelpot met een eenvoudige, vrij lange, ronde rand, vnr. 3, schaal 2:1. Tekening: B. Huizenga.

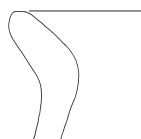
Eén randfragment van Karolingisch kogelpotaardewerk betreft een eenvoudige, vrij lange, ronde rand met een oorspronkelijke diameter van 12 cm (afb. 3.2). De rand heeft een hard reducerend baksel met een geoxideerd oppervlak en is gemagerd met matig grof steengruis. Het type is te vergelijken met type XIIA van Miedema (1983) en type H IA uit Dorestad (Van Es & Verwers 1980, p. 115, fig. 64.16; type H IA, klein). Dit type dateert uit de late 8e – begin 10e eeuw. Vergelijkbare fragmenten zijn eveneens aangetroffen bij de opgraving van het voormalige Wolters-Noordhoff-Complex. Deze fragmenten van vroeg kogelpotaardewerk worden door Kortekaas geplaatst in de 9e/10e eeuw of mogelijk iets later (1992, p. 238). Net onder de schouder is één, waarschijnlijk kruisvormige, stempelindruk herkenbaar. Op het fragment bevond zich bovendien dik aancoëxsel, op de buitenzijde en bovenop de rand, wat erop wijst dat de pot waarvan de scherf afkomstig is, is gebruikt als kookpot.

Een ander, opvallend fragment van Karolingisch kogelpotaardewerk betreft een vrij lange ronde rand van kogelpot met driehoekige spatelindrukken op de schouder (afb. 3.3; cf. Miedema 1983, type XIIA; Van Es & Verwers 1980, p. 115, fig. 64.16; type H IA, groot). De oorspronkelijke randdiameter was 25 cm, wat aangeeft dat het een grote pot betreft. Het baksel is vrij hard en gemagerd met matig grof granietgruis met glimmers. De buitenzijde van de pot en de binnenzijde van de rand zijn geglad. Een derde rand is eenvoudig rond en iets puntig uitlopend (afb. 3.4). Het baksel is vergelijkbaar met het vorige randfragment, maar in dit baksel zijn daarnaast baksteenrode ijzerinclusies herkenbaar. Beide randen zijn reducerend gebakken met een geoxideerd oppervlak en laten roet op de buitenkant zien, wat aangeeft dat de potten waarvan ze afkomstig zijn een kookfunctie hadden. De datering van beide randen is late 8e – vroege 10e eeuw.

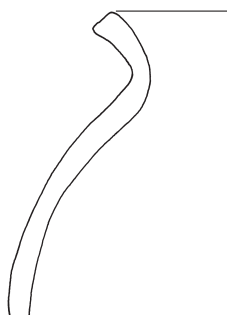
De vierde rand van Karolingisch kogelpotaardewerk heeft een hard baksel met een grove granietgruismagering. Deze reducerend gebakken scherf had oorspronkelijk een geoxideerd oppervlak, dat nu volledig bedekt is met roet. De binnenzijde laat een dikke laag aancoëxsel zien. De rand is afkomstig van een middelgrote, vrij dunwandige pot en is dakvormig met een groef (afb. 3.5; cf. Miedema 1983, type XIIIB; Van Es & Verwers 1980, p. 118, fig. 66; type H IC. De oorspronkelijke randdiameter is 15 cm. De datering van dit fragment is 9e – 11e eeuw. Ook hier is de pot waarvan het fragment afkomstig is gebruikt om mee te koken.

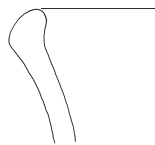
Afbeelding 3.3 Randfragment van een Karolingische kogelpot met spatelindrucke op de schouder, vnr. 6, schaal 2:1. Tekening: B. Huizenga.

Afbeelding 3.4 Eenvoudig ronde, iets puntig uitlopende rand van een Karolingische kogelpot, vnr. 6, schaal 2:1. Tekening: K.L.B. Bosma.

Afbeelding 3.5 Dakvormige rand met een groef aan de buitenzijde, afkomstig van een kogelpot uit de 9e–11e eeuw, vnr. 7, schaal 2:1. Tekening: B. Huizenga.

Afbeelding 3.6 Rond verdikte rand met een soort dekselgeul, afkomstig van een kogelpot uit de 12e–eerste helft 14e eeuw, vnr. 1, schaal 2:1. Tekening: B. Huizenga.

Naast vroegmiddeleeuws aardewerk is het laatmiddeleeuwse aardewerk in de minderheid. Van deze categorie is slechts één rand aangetroffen. Het betreft een rond verdikte rand met een soort dekselgeul (afb. 3.6; Kortekaas 1992, pp. 245–246 en afb. VIII-14; cf. Miedema 1983, type XIIC), welke te plaatsen is in de 12e–eerste helft 14e eeuw. De rand heeft een vrij hard, reducerend baksel met een matige grove granietmagering. Alle wanden van laatmiddeleeuws kogelpotaardewerk zijn vrij dunwandig en laten een met deze rand vergelijkbaar baksel zien. Het buitenoppervlak is hier en daar rood verkleurd ten gevolge van oxiderende omstandigheden. Dit is waarschijnlijk het gevolg van het gebruik van de pot in open vuur. Samen met de aanwezigheid van roetsporen onderstreept dit wederom de functie van dergelijk aardewerk als kookpotten.

Twee fragmenten konden niet aan een specifieke periode worden toegewezen. Eén scherf van vrij dunwandig, reducerend en hard gebakken aardewerk met een geoxideerd oppervlak is waarschijnlijk eveneens afkomstig van laatmiddeleeuws kogelpotaardewerk. Het is gemagerd met matig grof steengruis en zowel de binnen- als de buitenzijde zijn bedekt met roet. Een ander fragment, een klein brokje roodbakkend aardewerk met loodglazuur, kan zowel uit de Late Middeleeuwen als uit de Nieuwe Tijd dateren. Het kleine formaat van dit fragment laat echter geen nadere datering toe.

3.4 Bouwmateriaal

Er zijn bij het onderzoek slechts zeven fragmenten van bouwmateriaal aangetroffen (totaal gewicht 198,4 gram). Het materiaal is sterk gefragmenteerd, wat nadere uitspraken lastig maakt. Het betreft twee onbepaalde stukjes roodbakkend keramisch bouwmateriaal, drie kleine brokjes mortel en één fragmentje dat mogelijk afkomstig is van een roodbakkende dakpan. Eén fragment betreft een vrij zacht gebakken brok dat te determineren is als baksteenfragment. Waarschijnlijk is dit fragment, op grond van het baksel, toe te schrijven aan de Late Middeleeuwen. Zeker is dit echter niet omdat geen reconstrueerbare maten van de betreffende baksteen voorhanden zijn.

3.5 Conclusie

Het keramische complex dat is aangetroffen tijdens de opgraving omvat zowel bouwmateriaal als aardewerk. Bouwmateriaal is, gezien de gefragmenteerdheid,

nauwelijks nader te duiden. Mogelijk is één baksteenfragment te plaatsen in de Late Middeleeuwen. Het aardewerk is achtereenvolgens vroeg- en laatmiddeleeuws. Het vroegmiddeleeuwse aardewerk is Karolingisch en dateert ruwweg uit de periode van de late 8e tot en met de 10e eeuw n. Chr. Het omvat fragmenten van *Eitpöppe* en Karolingisch kogelpotaardewerk. Het laatmiddeleeuwse materiaal betreft uitsluitend kogelpotaardewerk en is te plaatsen in de periode van de 12e tot de vroege 14e eeuw. Eén fragment van roodbakkend aardewerk is mogelijk jonger.

In hoeverre er sprake zal zijn geweest van een zekere mate van continuïteit van de Vroege naar de Late Middeleeuwen is op basis van deze geringe hoeveelheid vondsten niet te zeggen. Het betreft in beide periodes lokaal, handgevormd aardewerk, dat wat betreft baksel, maakwijze en gebruik sterke overeenkomsten vertoont. Luxe, op de draaischrijf vervaardigd, importaardewerk ontbreekt voor beide periodes, wat aangeeft dat we hier te maken hebben met het materiële residu van een eenvoudige boerengemeenschap.

4 Faunaresten

H. Halıcı

4.1 Inleiding

Tijdens het archeologisch onderzoek op het terrein in de Butjesstraat is een gering aantal botfragmenten geborgen. Het botmateriaal is met de hand uit de vondstlagen en de sporen verzameld. De sporen bestaan voornamelijk uit paalgaten, kuilen, sloten en een waterput en dateren overwegend uit de Vroege en Late Middeleeuwen (zie hoofdstuk 3).

4.2 Resultaten

De conservering van het materiaal is zeer goed. Hierdoor is de determineerbaarheid groot. Het merendeel van het materiaal is op soort te determineren. De kleur van de faunaresten is donkerbruin. Slechts op enkele fragmenten zijn oppervlakteverschijnselen waargenomen.

Het botmateriaal bestaat uit twee incomplete skeletten van rund en uit losse botfragmenten, die voornamelijk afkomstig zijn van rund. Vondstnummer 1 (werkput 1, vlak 1, spoor 9) bevat de resten van een onvolledig skelet van een rund (N=35, G=5146,2). Het betreft fragmenten van de onderkaak, ribben, de wervelkolom, het bekken, de scheenbeenderen, het middenhands- en middenvoetsbeen en de koten. De meeste botten zijn compleet. Het dier had een schofthoogte van 116 cm. Het gaat om een oud dier met volgroeide botten en een sterk gesleten gebit. Deze resten zijn in een waterput aangetroffen. Ook vondstnummer 8 (werkput 1, vlak 1, spoor 38) bevat de resten van een kadaver van een oud rund (N=20, G=4125,1). Het betreft stukken van de wervelkolommen, ribben en het compleet bekken en de complete onderpoten. Het dier was ongeveer 113 cm hoog (tibia=329 mm). Op de metatarsus is een pathologisch verschijnsel geconstateerd. Het is een lichte vergroeiing aan het proximale eind van het bot, exostosis genoemd. De resten zijn afkomstig uit een kuil.

In dezelfde kuil zijn enkele resten van een foetaal kalf aangetroffen die waarschijnlijk bij elkaar horen. De aangetroffen fragmenten hebben open epifyses. Op basis van de grootste lengte van lange beenderen kon worden vastgesteld dat het dier ongeveer 170–180 dagen oud was.

Er is één schedelfragment van vogel gevonden, afkomstig van een eend. Het is niet mogelijk om te achterhalen of het fragment afkomstig is van een wilde of een gedomesticeerde eend.

4.3 Conclusie

Tijdens het archeologisch onderzoek is een geringe hoeveelheid botmateriaal aangetroffen. Het betreft twee incomplete skeletten van rund, resten van een foetale kalf en één fragment van een eend. Beide incomplete skeletten zijn afkomstig van oude runderen. Aangezien één van de runderen een pathologisch verschijnsel vertoont, is het mogelijk dat deze dieren voor andere doelen werden gehouden dan vleesvoorziening. Dit verschijnsel kan worden veroorzaakt door zware belasting, te denken valt aan de functie als last- en/of trekdier. Maar de botwoekeringen op een middenvoetsbeen kunnen ook een ouderdomsverschijnsel zijn.

De dierlijke resten zijn afkomstig uit kuilen en een waterput. In dezelfde grondsporen is materiaal aangetroffen variërend van aardewerk tot natuursteen. Gezien de samenstelling van het botmateriaal kan geconcludeerd worden dat er mogelijk sprake is van twee skeletten van rund, die in een kuil zijn gedumpt.

5 Conclusies

J.Y. Huis in 't Veld

De resultaten van de opgraving aan de Butjesstraat sluiten goed aan bij die van de opgravingen aan de Rode Weeshuisstraat (Kortekaas 1999). Gezien de beperkte omvang van het opgegraven terrein en de hierin aanwezige recente verstoringen is het lastig om een goed beeld te krijgen van de archeologische vondsten. De twee elementen die het meest in het oog springen zijn de sloten en de deels zichtbare schuur.

Op basis van het aardewerk dateert de schuur in de 9e tot 10e eeuw n. Chr. Uit deze periode is bij het onderzoek aan de Rode Weeshuisstraat een deel van een erf blootgelegd. Vermoedelijk behoort de structuur die aan de Butjesstraat is gevonden toe aan een ander erf dat ten noordwesten van het Roode Weeshuis erf lag. De oriëntatie van de schuur aan de Butjesstraat is gelijk aan die van de Roode Weeshuis structuren uit deze periode.

De sloten oversnijden enkele paalgaten van de structuur en zijn dus jonger. Dit wordt bevestigd door de datering van het aardewerk uit enkele van de sloten, namelijk 10e tot 11e eeuw. Gezien het patroon waarin ze liggen kan ervan worden uitgegaan dat de meeste sloten gelijktijdig zijn gegraven. Enkel spoor 21 is, op basis van kleurverschil en oversnijding door spoor 2, ouder dan de overige sloten. De oriëntatie van de sloten loopt, zoals vermeld, redelijk parallel met het huidige stratenpatroon, dat in deze periode steeds vaster kwam te liggen (Kortekaas & Waterbolk 1992; Kortekaas 1999).

Activiteit uit de Late Middeleeuwen beperkt zich tot twee kuilen met een grote hoeveelheid botmateriaal (zie hoofdstuk 4). Vermoedelijk gaat het om afvalkuilen van een aan de Boteringstraat gelegen huis.

Literatuur

- Es, W.A. van & W.J.H. Verwers, 1980. *Excavations at Dorestad 1. The harbour: Hoogstraat I*. Amersfoort (Nederlandse oudheden 9, Kromme Rijn project 1).
- Huijts, C.S.T.J., 1992. *De voor-historische boerderijbouw in Drenthe. Reconstructiemodellen van 1300 vóór tot 1300 na Chr.* Arnhem.
- Knol, E., 1993. *De Noordnederlandse Kustlanden in de Vroege Middeleeuwen*. Vrije Universiteit Amsterdam (diss.).
- Kortekaas, G.L.G.A., 1992. Het middeleeuwse inheemse aardewerk. In: P.H. Broekhuizen et al. (red.), *Van boerenerf tot bibliotheek. Historisch, bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van het voormalig Wolters-Noordhoff-Complex te Groningen*. Groningen, pp. 235–261.
- Kortekaas, G.L.G.A., 1999. Op zoek naar wat er aan het Roode Weeshuis voorafging. In: P. Holthuis (red.), *Roode Wezen in Groningen. Het Roode- of Burgerweeshuis Groningen (1599-1999)*. Groningen, pp. 19–44.
- Kortekaas, G.L.G.A. & H.T. Waterbolk, 1992. De opgraving. In: P.H. Broekhuizen et al. (red.), *Van boerenerf tot bibliotheek. Historisch, bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van het voormalig Wolters-Noordhoff-Complex te Groningen*. Groningen, pp. 181–234.
- Miedema, M., 1983. *Vijfentwintig eeuwen bewoning in het terpenland ten Noordwesten van Groningen*. Vrije Universiteit Amsterdam (diss.).

Bijlage 1 Analyseresultaten aardewerk

Gebruikte afkortingen:

bi	binnenzijde	red	reducerend gebakken
bu	buitenzijde	sp	spoor
kp	kogelpotaardewerk	tot	totaal
lme	Late Middeleeuwen	vl	vlak
me	Middeleeuwen	vme	Vroege Middeleeuwen
nt	Nieuwe Tijd	vmehv	vroegmiddeleeuws handgevormd aardewerk
opp	oppervlak	vnr	vondstnummer
ox	oxiderend gebakken	w	wand
r	rand	wp	werkput
rb	roodbakkend aardewerk		

26

wp	vl	sp	vnr	soort	r	w	tot	opmerkingen	periode
1	1	2	3	kp	1	1	2	vrij dundwandig, grove granietmagering, reducerend, matig hard gebakken, r: eenvoudige, vrij lange, ronde rand, diameter 12 cm, kruisvormige? stempelindruk net onder schouder, dik aankoeksel bu en bovenop rand, baksel vergelijkbaar met vnr 6, (cf. Miedema 1983, type XIIA; Van Es & Verwers 1980, p. 115, fig. 64.16; type H IA, klein), late 8e – begin 10e eeuw	vme
1	1	8	4	vmehv	1	–	1	cf. Van Es & Verwers 1980, type H III, <i>Eitopf</i> , korte rechtopstaande rand met vloeiend verloop naar schouder, iets buitenzijdig afgestreken, engmondige, vrij grote dunwandige pot, red met ox bu opp, matig hard, granietgruis (glim) en chamottemagering, graankorrelindruk bi, late 7e – 9e eeuw	vme
1	1	9	1	kp	1	1	2	r: red met ox opp bu, matig grove granietmagering, vrij hard gebakken, rond verdikt met soort dekselgeul (cf. Miedema 1983, type XIIC) 12e – 1e helft 14e eeuw. w: vrij dunwandig, roet bu, matig grove steengruismagering, reducerend, matig hard gebakken	lme
1	1	21	9	kp	–	1	1	vrij dunwandig, roet bu en bi, matig grove steengruismagering, reducerend met ox opp, hard gebakken	me
1	1	29	10	vmehv	–	1	1	zeer dikwandig, reducerend gebakken, matig grove granietmagering met glimmers, buitenzijde gepolijst, waarschijnlijk van <i>Eitopf</i> of karolingische kogelpot	vme
1	1	30	6	kp	2	1	3	r: 1 vrij lange ronde rand van kogelpot met driehoekige spatelindrukken op de schouder (cf. Miedema 1983, type XIIA; Van Es & Verwers 1980, p. 115, fig. 64.16; type H IA, groot), diameter 25 cm, bu en bi rand gepolijst/geglad, andere rand eenvoudig rond, iets puntig uitlopend, alles red met ox bu opp, roet, kleine rand ook nog ijzerpartikels in baksel, late 8e – begin 10e eeuw	vme
1	1	38	8	kp	–	3	3	alles red, vrij hard, dunwandig, fijne tot matig grove granietmagering met glimmers, 2 met roet bu	lme
1	1	38	8	rb	–	1	1	loodglazuur bi, hard, baksteenrood baksel	lme – nt
1	1	39	7	kp	1	1	2	r: oorspronkelijk red met ox opp, zeer sterk beroet en aankoeksel bu, hard baksel, grove granietmagering, vrij dunwandig, rand dakvormig met groef (cf. Miedema 1983, type XIIB; Van Es & Verwers 1980, p. 118, fig. 66; type H IC, diameter 15 cm, 9e – 11e eeuw. w: schelpgruismagering: nu verdwenen, daardoor poreus ogend, aankoeksel bi, datering 9e – 10e eeuw	vme